

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
• година XX, 2012 • киев 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
• година XX, 2012 • киев 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
• година XX, 2012 • киев 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско научно-методическо списание
• година XX, 2012 • киев 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
• година XX, 2012 • киев 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-методическо списание
• година XX, 2012 • киев 1

Философия

Българско научно-методическо списание
• година XX, 2012 • киев 1

**Чуждоезиково
обучение**

Научно-методическо списание
• година XXXV, 2012 • киев 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

www.azbuki.bg

48

30 НОЕМВРИ –
6 ДЕКЕМВРИ 2017 Г.

Релацията „здравно образование – здравословен стил на живот – здраве“

Откъс от „Компетентностно базирана програма за формиране на здравословен стил на живот на учениците от началното училище“

Светлана Ангелова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Понятията „здраве“ и „образование“ са сред най-спряганите в съвременните общества, което само по себе си е индикатор за тяхната ключова роля. Според Световната здравна организация (СЗО) „една ефективна здравна програма в училищата може да бъде сред най-рентабилните инвестиции на всяка нация. СЗО определя училищните здравни политики като стратегически по посока превенция на редица заболявания, част от които са социално значими. Тези заболявания крият сериозен риск за позрастващите и младите хора, което поставя образователния сектор в позиция да се ангажира с промяна на социалните, икономическите и политическите условия, влияещи на риска“.

Взаимоотношенията „здравно образование – здравословен начин на живот“ „навлизат“ в образователното пространство през новия век, като израз на необходимости от промяна в мисленето на човека и себевъзприемането му като източник на инициативи, по посока подобряване собственото здраве и това на околните. На преден план са изведени зависимостите „човек – общество – природа“: човекът е не само иманентна част от живота, но и ключов регулатор на динамиката на промените в тези зависимости. Тук здравното образование следва да обезпечи мислената промяна за човека от най-ранна възраст, а това ще означава усвояване на ново знание, нов опит, ново победение.

Заглавието е на редакцията

www.pedagogy.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Емилия Василева
E-mail: embavassi@abv.bg

Редактор

Любомира Христова
0889 22 12 15

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: pedagogy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Педагогика“, кн. 6/2017:

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОНИКНОВЕНИЯ

Ролята на конструктивистката образователна среда при измерването на величини от децата в подготовителните предучилищни групи / *Даринка Гълъбова, Йорданка Илиева*

Развитие на емоционална интелигентност в началното училище чрез средства на изкуството / *Пенка Марчева*

Самоконтролът на хранителното поведение при подрастващи в периода на ранното юношество (12–14-годишни) / *Нина Герджикова*

Компетентностно базирана програма за формиране на здравословен стил на живот на учениците от началното училище / *Светлана Ангелова*

ОБУЧЕНИЕ ПО РЕЛИГИЯ

Ценностите според познавателната активност на учениците / *Борислав Богданов*

ПАМЕТТА НА ПОТОМЦИТЕ

Дирята на възрожденците енциклопедисти от Сливенско в българския обществен живот, родната и европейската наука на XIX век / *Иванка Денева*

СПОДЕЛЕН ОПИТ

Използване на интерактивни техники в обучението по български език в I – IV клас / *Искра Добрева*

Използване на стратегии за развитие на критическото мислене чрез четене и писане в часовете по български език, литература и развитие на комуникативно-речевите умения в начален етап / *Мариета Нанчева*

ГОДИШНИНА

Психолог – специалист по тренингите (Д-р на педагогическите науки проф. Стойко Иванов навърши 60 години) / *Любен Десев*

НАПИСАНОТО ОСТАВА. ПИШИ ПРАВИЛНО

Във фокус е училището – по отношение очаквания и перспективи за реализиране на промяната, за катализиране личната осведоменост на ученика, в това число и чрез ефективна профилактика, превенция на заболявания, адекватни грижи и вземане на решения за осигуряване на добро здраве. „Разполагането“ на здравето в полето на образоваността се базира на знания и опит, предназначени да подобрят здравето на човека, да способстват личностното му и социално благополучие. Здравното образование следователно остава основен инструмент за насърчаване на профилактиката на заболявания, включително чрез формиране на здравна култура и изграждане на собствен здравословен стил на живот (Angelova, 2016; Prodanov, 2011; Bailey, 2006; Glanz et al, 2008; Lynch, 2015; Sørensen et al, 2012; Whitehead, 2004).

В отговор на отправените предизвикателства за въвеждане на здравно образование в училищата бяха въведени нормативни и законодателни промени в сферата на предучилищното и училищното образование, чрез които здравната образованост на учещите се до голяма степен бе стандартизирана. Тези промени са проекция на стратегически европейски директиви за споделяне на единно образователно пространство от всички страни членки на Европейския съюз.

Какво означава това? Преди всичко измеримост на резултатите от ученето и на тази основа – сравняване ефективността на образователните системи в отделните страни. Съгласно европейската реферативна рамка за ключови компетентности за учене през целия живот формирането на компетентности ще допринесе за успеха на личността в общество на знанието, ще способства активно и ангажиране със социалния живот. Проблеми, сред които замърсяването на околната среда, климатичните промени, нуждата от алтернативни източници на енергия, са все по-пряко обвързани със здравето на човека и предполагат не просто усвояване на знания и умения от съответна научна (предметна) област, а изграждане на качествено ново отношение към тези проблеми, свързано с решаването на множество и комплексни по своя характер задачи.

На формираните компетентности относно изграждането на здравословен стил на живот на учениците от началното училище се базира представената програма в настоящата статия. Приложеният компетентностен подход предполага възможности за трансфер на здравни знания, умения и отношения в различни предметни полета / учебни предмети. Здравословният стил на живот ще способства здравето на учещите се днес, ще има и отложен във времето ефект в посока осигуряване по-добро качество на живота и активното им участие като граждани в стопанския и културния живот на страната ни.

Релацията „здравно образование – здравословен стил на живот – здраве“: нормативна регулация и съдържателни аспекти

На сесията на Регионалния комитет на Световната здравна организация за Европа, проведена през септември 2012 г., 53-те държави от Европейския регион одобряват нов модел за здравна политика, основаваща се на социалния и икономически императив за действие – „Здраве 2020“. Документът се базира на стойности и доказателства и ясно декларира, че здравето и благосъстоянието на гражданите на една страна са от съществено значение за нейното икономическо и социално развитие.

Какво е настоящето и какви са перспективите за България? Сериозен проблем за страната е изключително високото ниво на смъртност на нейните граждани – обща и преждевременна. Основна причина за това е значителното разпространение на рисковите фактори за развитие на хронични незаразни заболявания, сред които:

- нездравословно хранене;
- ниска физическа активност;
- употреба на тютюн и тютюневи изделия;
- злоупотреба с алкохол.

Именно на тези рискови фактори се дължат над 80 % от смъртните случаи у нас. По данни на Министерството на здравеопазването към настоящия момент България остава страна с един от най-високите стандартизирани коефициенти за смъртност (932,87 ‰) в сравнение останалите страни от ЕС. Безспорно тревожните данни съдържат множество различни нюанси – социално-икономически, медико-биологични, морално-етични. Възможните решения за преодоляване на кризиса следва да бъдат търсени в полето на формиране на здравословен стил на живот, като ефективна стратегия за осигуряване по-добро здраве на учещите се.

Държавната здравна политика на Р България се ръководи от Министерския съвет. От 01. 01. 2005 г. е в сила Закон за здравето, който определя училищата като институции, осъществяващи дейности, сред които: промоция и превенция на здравето, предотвратяване възникването и ограничаване разпространението на заразни и паразитни заболявания, участие в подготовката, провеждане и контрола на различните форми на отдих, туризъм и спорт за децата и учениците, организиране на програми за здравно образование на децата и учениците, на специални програми за правилно хранене, на програми за превенция на отклоненията в хранителното поведение.

В новия закон за предучилищното и училищното образование е формулирана като ключова цел интелектуалното, емоционалното, социалното, духовно-нравственото и физическо развитие, както и подкрепата на всяко дете и ученик в съответствие с възрастта, потребностите, способностите и интересите му. Тези измерения на развитието на учениковата личност кореспондират с базисните необходими от комплексна експертиза на проблема „здраве“ и предполагат неговия многоаспектен „прочит“ като същност и измерения.

Съвременните научни изследвания поставят здравето във фокуса на взаимоотношенията „здравно образование – здравословен стил на живот“, като се базират на разбирането, че здравето е резултат от ефективна здравна образованост – усвояване на знания, умения, отношения, способности, нагласи, за насърчаване на здравословния стил на живот. И ако здравето се тълкува като цялостно, комплексно състояние на организма, то здравословният стил на живот се интерпретира разнопосочно, многопластово, в смисъла на: *процес, който се формира от комплексни и динамични системи, взаимодействия в своето физическо, психологическо и социално поле* (Wister, 2005); *балансирано хранене, физическа активност, емоционално и духовно благосъстояние, както и предпазване от рискове* (Frankus, 2011; Zahner et al., 2006).

За целите на представената компетентностно базирана програма здравословният стил на живот се определя като поведение, съответстващо на съвременната парадигма за здравето и разбирането за причинно-следствените корелации между начина на живот и здравния статус на индивида. Здравето е единство на двете страни на човешкото битие – телесност и духовност, отнасящи се съответно до:

- физическо здраве – физическото „начало“ у човека се определя от функционирането на тъкани, органи, системи от органи и на организма в неговата цялост;
- психическо здраве – психическото „начало“ у човека са познавателните процеси

(усещане, възприятие, памет, мислене, въображение, реч, внимание) и емоционално-волевите процеси (емоции, чувства, воля).

Здравословният стил на живот на равнището на метакомпетентност – за влиянието върху избора, взаимодействието и формирането на други компетентности

Глобализиращите се общества днес са изправени пред множество предизвикателства, изискващи концепции и стратегически ефективни решения във всички обществени сфери. За образователната система М. Михова отбелязва, че е налице потребност от учене, чиито характеристики да бъдат активността, продуктивността, съзнателността. Това обуславя качествени изменения както у учениците, така и в учебното съдържание и неговите приоритети, дизайн и технология на обучение, учебната среда и ролята на учителя в него (Михова, 2003).

Проблемът „ключови компетентности“ е във фокуса на общественото внимание още от 1997 г., когато сред страните членки на OECD (Организация за икономическо сътрудничество и развитие) стартира програма за международно оценяване на учениците – PISA. Последват множество програми за изследване и измерване на различните аспекти на резултатите от ученето на ученици от отделни възрастови групи, в това число и въз основа на формираните ключови компетентности.

Ключовите компетентности са акцентът в доклада на Европейската комисия от ноември 2012 г. В документа се отбелязва, че е необходимо инвестиране в умения за по-добри икономически и социални последици, умения на XXI век, които ще стимулират едно отворено, гъвкаво обучение. Формулират се т.нар. трансверсални компетентности с широко приложно поле, сред които са дигиталните компетентности, предприемачеството, социалните и гражданските компетентности. Според Европейската комисия формирането на компетентностите е комплексен проблем и всяка страна трябва да има национална стратегия за насърчаване на компетентностите – интегриран подход към определен проблем, промени в учебните програми, отправени към резултатите от ученето, базирани на компетентности.

Защо ключовите компетентности са необходими за успешен живот? Те са не просто съвкупност от определени знания и умения, но и психосоциални ресурси – нагласи, отношения, които могат да бъдат използвани в определен контекст. Съгласно концептуалната рамка на ключовите компетентности хората трябва да разполагат с три групи ключови компетентности – фиг. 1.

Фигура 1. Концептуална рамка на ключовите компетентности (OECD, 2005)

Първата група компетентности се отнася до ефективното взаимодействие с околната среда чрез използване на съответен инструментариум. Втората група се

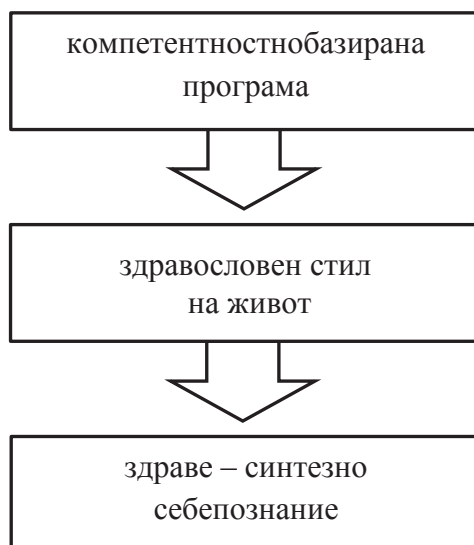
отнася до компетентности за взаимодействие с хетерогенни групи хора – в условия на един все по-зависим свят, тези компетентности стават все по-важни. Третата група се отнася до това хората да могат да поемат отговорност за собствения си живот, да се ситуират в по-широк социален контекст и да могат да действат самостоятелно (OECD, 2005).

Отговорът на тези предявени изисквания към образованието в нашата страна са промените, влезли в сила чрез новия Закон за предучилищното и училищното образование. Законът дефинира ключовите компетентности като взаимозависими знания, умения и отношения, осигуряващи личностното развитие на индивида през целия живот, изграждането на активна гражданска позиция и участие в социалния живот, както и пригодността му за реализация на пазара на труда. Здравословният стил на живот на учениците от началното училище се регламентира чрез два базисни нормативни документа – държавен образователен стандарт за общообразователна подготовка и стандарт за гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование.

Съгласно държавния образователен стандарт за общообразователна подготовка тази подготовка се придобива в хода на цялото училищно обучение и обхваща различни области (групи) ключови компетентности. Сред тях е и област на компетентност „умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт“. Представената компетентностно базирана програма не следва да бъде тълкувана само в тесен смисъл, като отправна към формиране на съответната област на компетентност, а в по-общ план – за реализиране на концепцията за здравно образование в началното училище. Програмата повлиява различните сфери на развитие на личността на ученика, базирайки се на развиващите функции на познанието за здравето, което се имплементира в общообразователната подготовка на ученика:

- когнитивното (теоретично познание);
- афективното (емоционално познание);
- поведенческото (емпирично познание);
- метарефлексиивното и ценностно (синтезно себепознание) (Рашева-Мерджанова,

2007) – фиг. 2.

Фигура 2. Здраве като личностно образование

Пълния текст четете в сп. „Педагогика“, кн. 6

Наказанието като комплексен феномен

*Откъс от „Лишаването от свобода в границите
и отвъд границите на съзнанието“*

Емил Маджаров

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Наказанието лишаване от свобода е сложен, комплексен, институционален феномен, чрез който се оказва сериозно въздействие върху съзнанието и несъзнателните пластове на лишения от свобода. В този контекст водеща роля имат режимите за пенитенциарно третиране, осъществяваната социално-възпитателна работа и функциониращата затворническа субкултура (Madzharov, 2016).

В настоящото теоретично изследване ще предложим някои концептуални виждания, представящи психологическите механизми на въздействие на режима, социално-възпитателната работа и затворническата субкултура върху съзнанието и несъзнателното психично функциониране на осъдените и възможните преходи между тях.

Голяма част от режимните въздействия рационално не се приемат от лишените от свобода, но при видно се спазват поради страх от евентуални санкции. Следователно забраните, съдържащи се в различните видове режими (лек, общ, строг, усилено строг), реално оказват влияние и в голяма степен неосъзнато определят поведението на лишените от свобода. Съдържащите се в режимите на третиране изисквания предизвикват амбивалентни преживявания, голяма част от които остават отвъд границите на съзнанието и същевременно обуславят много от просоциалните и деструктивни поведенчески актове по време на изтърпяване на наказанието лишаване от свобода. Режимните ограничения, пораждащи изолацията, засилват интензивността на ожесточеността, озлобеността и враж-

Заглавието е на редакцията

www.philosophy.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Георги Апостолов
E-mail: apstlv@swu.bg

Редактори

Д-р Атанаска Чолакова
0889 22 20 42

Николай Кънчев
0888 81 56 45
Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: philosophy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Философия“, кн. 3/2017:

ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА

Стъпки по пътя към Гастон
Башлар / *Поля Търколева*

Башлар и неговите вълшеб-
ства / *Жан Либи*

Воля за самота / *Жан Либи*

СЪВРЕМЕННА ФИЛОСОФИЯ

Social Indeterminacy and
Quine's Indeterminacy Thesis /
Samal H. R. Manee

**ФИЛОСОФСКА
АНТРОПОЛОГИЯ**

Имануел Кант – между философията и педагогическата антропология / *Нина Герджи-кова*

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ

Феномен и схема. Подстъпи към една възможна критическа феноменология / *Кристиан Енчев*

Проблемът за пасивната синтеза у Хусерл / *Майя Георгиева*

Интенционалност и съзнание: опит за разбулване на мистичното преживяване като ординарно неинтенционално съзнание / *Петър Димков*

Сетивен и свръхсетивен свят в Хегеловата концепция за съзнанието / *Иво Минков*

ПСИХОЛОГИЯ

Съвременният човек през погледа на Ерих Фром / *Стоил Мавродиев*

Лишаването от свобода в границите и отвъд границите на съзнанието / *Емил Маджаров*

дебността, които блокират съзнателната перцепция и рефлексия и усилват фиксацията върху собствените чувства, самоизолацията, генерсонализацията, ирационалните преживявания (Madzharov, 2016; Dmitriev, & Kazak, 2007; Pastushenya, 2016).

Разнообразните режимни ограничения, на които са подложени лишените от свобода от различни категории пенитенциарни заведения, предизвикват у тях много неудовлетвореност, от която те се спасяват в своите фантазии, неограничавани от Свръхаза (Nikolova, 2006). Може да се твърди, че при рецидивистите и доживотни осъдените (Madzharov, 1997; Madzharov, 2006) е налице ригидна нетърпимост към неудоволствието и напращиво фиксиране върху бягството от реалността (Nikolova, 2006). При възникване на неприятен проблем, какъвто пенитенциарното ежедневие често предлага, те бягат в своя въображаем, иреален свят, в който присъства удоволствието, макар по-голям защитен механизъм на отричане да е твърде примитивен за възрастните индивиди (Nikolova, 2006; Madzharov, 1997). Фактически лишените от свобода се стараят да не рефлексират нещата, да остават в света на недиференцираните преживявания на удоволствия, за да не изпитват страдания и дискомфорт от заобикалящата ги реалност. По този начин поддържат психическото си здраве, без да усъвършенстват Свръхаза си, и тяхното съзнание не се разширява за сметка на гравитното рефлексирание на нови пластове от незсъзнателното под влияние на режимното третиране.

Защитните механизми на рецидивистите, търпящи многобройни присъди за извършването на насилствени престъпления против личността, се характеризират с примитивност и липса на въображение (Nikolova, 2006), но те едновременно с това се отличават с устойчивост и интензивно действие (Madzharov, 2006). Благодарение на тях те бягат активно от осъзнаване на реалността и трайно пребивават в свой несъзнаван свят на приятните преживявания, тъй като, за разлика от другите осъдени, те трябва да търпят не само неудобствата, произтичащи от режимните ограничения, но и негативното отношение на другите лишени от свобода от затворническите субкултурални общности.

Монотонията в местата за лишаване от свобода, която е съществен елемент от цялостното третиране на осъдения, поражда стесняване на неговото съзнание чрез потискането на миналите преживявания, фиксация върху тесния времеви хоризонт на настоящето и обезсмисляне на плановете за бъдещето. Постепенно стимулите в настоящето губят своята активизираща роля и съзнанието допълнително се редуцира, тъй като дейностите са малко и имат повтарящ се и стереотипен характер. Това намалява границите на съзнанието на лишения от свобода и има полезен ефект, тъй като по този начин той се дистанцира от криминалното си минало и навици.

От друга страна, би било погрешно да смятаме, че то въобще изчезва. То преминава в сферата на безсъзнателното и оттам дирижира редица ежедневни избори на осъдения, които отново са свързани с различни криминални прояви.

Лишеното от стимулиране съзнание би трябвало да се обърне към несъзнателните пластове и да започне да ги преработва и рефлексира. Действително, този процес се наблюдава при отделни лишени от свобода (Foucault, 1998) с по-високо ниво на интелигентност от средите на организираната, икономическата престъпност или осъдени за участие в терористични акции.

Голяма част от търпящите присъди за извършване на традиционни криминални престъпления реагират на стесняването на границите на съзнанието чрез компенсаторно интензифициране на стимулацията чрез непрекъснато гледане на телевизия, хазарт, общуване, участие в галавери, покупко-продажби и включване на конспиративни мрежи на лихварство и разпространение на наркотици. Така те преодоляват основния ефект от режимната изолация – монотонията, чрез непрекъснато интензивно самостоятелно стимулиране, блокирайки възможностите за рефлексия на текущите впечатления, които са загубили актуалност и се изтласкват извън границите на съзнанието, за да не пречат на потока от нови. Така вниманието върху нищо не се фокусира и няма обект на размисъл. Това е своеобразно инфантилно съществуване на принципа „сега и тук“, което се генерализира. При него ролята на съзнанието се свежда до текуща перцепция и по същество отново се стесняват границите му.

Страданията, предизвикани от режимните ограничения, обострят базовите инстинкти, свързани със самосъхранението, и поведението на осъдения става импулсивно, слабо рефлексивно и подчинено в значителна степен на първичните и слабо осъзнавани влечения.

Част от пенитенциаристите, които са привърженици на модела за справедливостта, базиран върху класическата теория на Ч. Бекария и Дж. Ховард, и на психогенния модел (Dmitriev, & Kazak, 2007), защитават вижданията, че общообразователното обучение, професионалната подготовка, психологическото консултиране и груповата терапия трябва да се осъществяват само на доброволна основа. Подобна гледна точка може да се дискутира, тъй като при недоброволно участие в различните възпитателно-терапевтични форми те оказват въздействие и на несъзнателно ниво, предизвикват различни вътрешни дисонанси, които унищожават съзнателните процеси на рефлексия и саморефлексия. Самото присъствие в учебни часове, на индивидуални консултативни срещи и на групови сеанси трябва да бъде оправдано, поради което на безсъзнателно, а впоследствие и на съзнателно ниво настъпват съответните емоционални и когнитивни трансформации.

Съзнателно заявеното и подгържано негативно отношение за участие в различни възпитателни мероприятия на пенитенциарното заведение може да бъде променено поради наличието на различни несъзнателни мотиви и нагласи, свързани със стремеж за приемане, одобрение, самореализация и самоутвърждаване. Самите възпитателно-терапевтични интервенции, реализирани от пенитенциарните психолози, съдържат множество компоненти, оказващи въздействие върху несъзнателните пластове на психиката на лишения от свобода, без това да се рефлексира от самите тях.

Защитите на осъдения усържат обезценяващите стимули в рамките на несъзнателното и не допускат проникването им в съзнанието, за да блокират прекомерното повишаване на тревогата и съхраняването на чувството на личната ценност (Madolev, 2007). По такъв начин лишеният от свобода губи преживяванията си за вина и саморазкаяние, а и самата затворническа субкултура активизира действието на персоналните му защити и тяхното постепенно превръщане в черти на характера му (Freud, 2000; Atanasov, 2002; Madolev, 2007). Парадоксално е, но в определени случаи самата възпитателна работа, както и нейното пълно отсъствие могат значително да стимулират повишения нарцисизъм, демонстративната арогантност и циничната склонност за обезценяване на другите хора, липсата на емпатия. В тази връзка, трябва да посочим и твърдението на Айзенк, според когото психоаналитичното лечение, приложено в пенитенциариите, не допринася за редуциране на престъпното поведение (Auzenk, 2005).

Потопяването на лишения от свобода в затворническата субкултура по същество е безсъзнателно придобиване на нова идентичност, тъй като старата, предишната е

Избрано

излишна в новите условия или докосването до нея по различни поводи само предизвиква страдание, от което личността несъзнателно се дистанцира.

За да избегне противопоставянето на групата или общността, лишеният от свобода проявява краен конформизъм и с лекота възприема чужди ценности, мнения и позиции (Nikolova, 2006). По такъв начин той става нечувствителен към външната ситуация, която може фразантно да влиза в противоречие (Madolev, 2007) със собствените му убеждения и ценности, но съхранява психическия си баланс. Това е парадоксално отричане на действителността чрез сливането с нея и отказа от собствената си автономност, за да се съхрани Азът от допълнителни напрежения и предизвикателства. На практика, става въпрос обаче за отказ от идентичност.

Самоизолацията е типичен защитен механизъм за лишеният от свобода, които са изложени на ежедневното въздействие на режима, възпитателната дейност и затворническата субкултура. По време на изтърпяване на присъдите си те се научават умело да се самоизолират от другите осъдени, проявяват към тях апатия, безразличие, липса на емпатия и се затварят в свой измислен, но удобен и безопасен свят (Nikolova, 2006; Madzharov, 2016).

Реалностите на затворническата субкултура и общности, които са свързани с различни прояви на принудителното съжителство, предизвикват у много лишени от свобода дискомфорт и страдания. Те бягат несъзнателно от този тип преживявания в депресията, хомосексуалното общуване или отключват съзнанието си чрез употребата на алкохол, наркотици или техните заместители, които са в наличност в съответното пенитенциарно заведение. Така се осъществява бягството от неприятната реалност и заместването ѝ с принципа на удоволствието. Дори лишаването от живот, при което се блокира инстинктът за самосъхранение, благоприятства този преход.

Пълния текст четете в сп. „Философия“; кн. 3

Варшавското въстание в политиката на тримата големи

Откъс от „В търсене на корените на Студената война. Варшавското въстание от 1944 г. в политиката на тримата големи“

Александър Трендафилов

С навлизането на Втората световна война в заключителната ѝ фаза все по-отчетливо се поставя въпросът за следвоенното развитие на Европа. Едва ли някой днес изпитва каквото и да е съмнение, че корените на Студената война, предопределила съдбата на Европа за следващите над четири десетилетия, следва да се търсят именно в последната фаза от Втората световна война. Това става ясно още през януари 1943 г., когато на конференцията в Казабланка съюзниците вземат решението, че войната ще се води до безусловната капитулация на Германия, Италия и Япония. Задаването на такива параметри за изхода на войната означава, че светът, и най-вече Старият континент, ще бъдат поставени в нови реалности. Причините за разрива, който настъпва в Антихитлеристката коалиция след края на войната, могат да бъдат търсени в състава на самата коалиция, който е напълно нееднороден. Военновременната коалиция дължи съществуването си единствено на нуждата от общи усилия в борбата със силите на Оста. След изчезването на общата заплаха коалицията губи своята функция.

Още по време на Втората световна война тримата големи в Антихитлеристката коалиция проявяват недоверие и изпитват съмнения един към друг. В заключителната фаза на войната това става все по-очевидно, защото наближава моментът, в който трябва да се определят следвоенният облик на Европа и света. Избухването на Варшавското въстание е един от преломните моменти за коалицията. То поражда огромно вътрешно напрежение в лагера на Съюзниците, което всяка от страните се опитва да дирижира съобразно собствени-

Заглавието е на редакцията

www.history.azbuki.bg

Главен редактор
Проф. д-р Пламен Митев
E-mail: plamdm@abv.bg

Редактор
Д-р Албена Симова
0889 88 21 83
Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71
E-mail: history@azbuki.bg

Съдържание на сп. „История“, кн. 5/2017:

ИНТЕРВЮ

„Най-голямото признание и най-голямата награда са моите ученици и техните постижения“. Интервю с академик Васил Гюзелев / *Анита Вълва, Мария Вълкова*

ЦИВИЛИЗАЦИОННИ ГРАНИЦИ

Професионалните сдружения в Западна Централна България през XIX век / *Георги Д. Георгиев*

В търсене на корените на Студената война. Варшавското въстание от 1944 г. в политиката на тримата големи / *Александър Трендафилов*

**РЕЦЕНЗИИ
И АНОТАЦИИ**

Минало и съвремие на Югоизточна Европа през погледа на младите учени / *Николай Попптров*

**ПАЗИТЕЛИ
НА ПАМЕТА**

„Който предостави на евреин подслон, достави му храна или му окаже друг вид помощ, подлежи на смъртно наказание“ / *Александра Намисло*

Поляци спасяват евреи в района на Жешов по време на Втората световна война / *Елжбиета Рончи*

Немските престъпления срещу поляци, оказващи помощ на евреи в Илжецки окръг (Радомска област на Генерал-губернаторството на Райха) / *Себастиан Пьонтковски*

Семейство Улма от Маркова. Символ на поляците, екзекутирани за подпомагане на евреи по време на Втората световна война / *Матеуш Шпитма*

те си интереси. Настоящият текст представлява опит Варшавското въстание да бъде представено като една от първите линии на противопоставяне на бъдещите съперници в Студената война, посредством излагането на противоречивите позиции на тримата големи към събитията във Варшава от лятото и есента на 1944 г.

През лятото на 1944 г. съветските войски стартират операция „Багратион“. В хода на операцията Червената армия овладява Литва и Беларус и започва настъпление в източните райони на Полша. В края на месец юли Съветите достигат покрайнините на Варшава. В радиобръщение на Съюза на полските патриоти от 29 юли, предавано от Москва, към жителите на Варшава се казва: *„Борете се с германците. Без съмнение Варшава вече чува оръдията на битката, която скоро ще ѝ донесе освобождение. Тези, които никога не сведоха техните глави пред хитлеровата власт отново, както през 1939 година, ще се присъединят в битката срещу германците, този път за решителни действия. [...] За Варшава, която не вика, а се бори, часът за действие настъпи“* (Rozek, 1956: 235).

Тук е моментът да се направят някои уточнения за улеснение на читателя. След като нацистка Германия и Съветският съюз разделят Полша в първата фаза на Втората световна война, полското правителство преминава в емиграция и през 1940 г. се установява в Лондон. Оттам то ръководи Полската гържава в нелегалност, която разполага със свои цивилни служби и собствена военна организация, Армия Крайова. След началото на войната дипломатическите връзки със СССР са прекъснати. Те биват възстановени след германското нападение срещу Съветския съюз, а през пролетта на 1943 г. Сталин отново къса дипломатическите си отношения с полското правителство в Лондон. Поводът за това е полското желание Международният червен кръст да разследва Катинското клане. Тогава под егидата на Москва се създават Съюзът на полските патриоти и полският Национален гържавен съвет. Тези две организации формират Комитета за национално освобождение, създаден на 22 юли в близост до град Люблин. Заг тези организации стоят полските комунисти в Москва и Сталин. Подобно на заграничното правителство в Лондон, полските комунисти организират собствена нелегална въоръжена организация – т. нар. Народна армия (*Armia Ludowa*). Съветите подсиуряват влиянието на Комитета, като прокламират, че освободените територии в Източна Полша преминават под негов контрол (Churchill, 2002: 159 – 160).

Истината обаче е малко по-различна. На 26 юли Комитетът подписва договор със Съветския съюз, според който съветските власти поемат контрола над цивилните власти в тила на Червената армия. Местните власти биват подменени по подозрение в колабориране с германските окупатори, селяните са принудени да предадат добитъка и хранителните запаси, а членовете на Армия Крайова са поставени пред избора или да бъдат арестувани, или да се включат в Народната армия или 1-ва полска армия на маршал Зигмунд Берлинг в състава на съветския 1-ви беларуски фронт (Davies, 1981: 471). Така създамата се

ситуация е изключително неблагоприятна за Армия Крайова; от една страна, тя не е призната от Съветския съюз и Комитета, а нейни членове дори са преследвани, от друга – западните съюзници подтикват заграничното правителство в Лондон към диалог с Комитета в търсене на компромис за прекратяването на паралелното съществуване на два властови центъра. Полското правителство в Лондон и най-голямото съпротивително движение в самата Полша, ползващи се с голяма обществена подкрепа и ръководили страната и антинацистката съпротива от 1939 г. насам, са принудени да споделят участието си в освобождението на Полша с всички произтичащи от него политически дивиденди с организация, която се създава едва с навлизането на съветските войски на полска територия, като при това не признава нито заграничното правителство, нито Армия Крайова. Нещо повече, Съветите започват преследвания на членове на полската некомунистическа съпротива, като броят на жертвите остава неизвместен. Много от лидерите на съпротивата са арестувани и съдени. Други по-високопоставени лидери, като генерал Леополд Окулицки (последният ръководител на Армия Крайова), са откарани за съд в Москва през лятото на 1945 г. (Davies, 1981: 472)

Самото въстание трябва да избухне между изтеглянето на силите на Вермахта от Варшава и пристигането на Червената армия. За целта въстаниците трябва да разполагат с точна информация за движението както на германските, така и на съветските сили – информация, която само съветското военно разузнаване може да даде. Подобни съвместни акции вече са били провеждани, въпреки че официално Съветския съюз не признава Армия Крайова. В рамките на операция „Буря“ Армия Крайова трябва при възможност да овладява градове и райони чрез въоръжени акции срещу отстъпващите сили на Вермахта, като по този начин да улеснява напредването на Червената армия. Операция „Буря“ е разработена още през септември 1943 г. Към момента на избухването на въстанието във Варшава подобни акции вече са проведени при Вилнюс и Лвов, като сътрудничеството между съветските сили и Армия Крайова е прекратено веднага след овладяването на двата града. След овладяването на Вилнюс Съветите дори арестуват полските офицери, а войниците им са откарани в плен. Този развой на събитията не позволява на заграничното правителство да извлече политически дивиденди от усилията на Армия Крайова, като същевременно губи позиции за сметка спонсорирания от СССР Люблински комитет. Това налага извода, че Армия Крайова трябва да организира въстание във Варшава като единствен начин да насочи вниманието на западните съюзници към случващото се в Полша; и второ – да принуди Съветския съюз да започне да се съобразява с полското правителство и неговите интереси (Garliński, 1975: 247).

Въпреки че опитът на Армия Крайова от операции при Вилнюс и Лвов е горчив, ръководителите на нелегалната организация са наясно, че е невъзможно Варшава да бъде освободена без намесата на съветските войски. Това на практика не би позволило на въстаниците да задържат освободената столица в името на заграничното правителство, без това да доведе до конфликт със Съветската страна. Още повече че към този момент западните съюзници все още вярват в постигането на политически компромис между полското правителство в Лондон и Комитета от Люблин, което би спомогнало и за урегулиране на отношенията между Полша и Съветския съюз (Szczygiel, 2013:7; Davies, 1981: 475).

Радиопризивът за бунт от страна на Съюза на полските патриоти поставя пред гилема полското правителство в Лондон и Армия Крайова. От една страна, те са наясно относно превъзхождащите ги нацистки сили, но от друга, ако оставят призива без никаква реакция, това само би засилило влиянието на Комитета от Люблин в Полша и би дало коз в ръцете на съветската дипломация по отношение на Лондон и Вашингтон за това, че заграничното правителство и Армия Крайова са неспособни да организират подобно мероприятие (Rozek, 1956: 235). От друга страна, призивът може да бъде разчетен като сигнал за поредния етап на операция „Буря“ предвид това, че Червената армия вече е в околностите на Варшава. В тази неизгодна ситуация заграничното правителство и ръководителите на Армия Крайова взимат решение за започване на въстанието.

Варшавското въстание избухва на 1 август 1944 г. в разгара на заключителната фаза на Втората световна война. В условията на жестока окупация бойците на Армия Крайова започват въоръжени действия в центъра на града. Постепенно полските бун-

товници успяват да овладеят и други райони на столицата. Въстанието трябва да продължи пет-шест дни, разчитайки на помощ от намиращата се на източния бряг на Висла Червена армия. Благодарение на героизма на полските бунтовници въстанието продължава два месеца. Армия Крайова се сражава при изключително тежки условия, при недостиг на оръжие и мунитии и срещу враг с превъзходство в числеността, подготовката и въоръженето.

Избухването на Варшавското въстание задейства една изключително интензивна и напрегната дипломатическа игра, в която всяка от страните отстоява собствената си позиция, като в определени моменти позициите се разминават в степен, която не може да бъде пренебрегната. На преден план излизат разликите във визията, която Съюзниците имат относно политическия облик на Стария континент след разправата с общия враг. Относно анализа на тази игра на дипломация безценни са двата тома на *“Correspondence Between the Chairman of the Council of Ministers of the USSR and the President of the USA and the Prime Ministers of Great Britain During the Great Patriotic War of 1941 – 1945”*, както и сборникът с дипломатически документи на Съюзниците по отношение на Полша *„Allied Wartime Diplomacy: A Pattern in Poland“*, под редакцията на Едуард Розек, които спомогнаха изключително при изготвянето на настоящия текст.

Два дни след избухването на въстанието (3 август) по инициатива на Чърчил, с одобрението на Рузвелт, полският министър-председател Станислав Миколайчик се среща със Сталин. Сталин приема Миколайчик в 21:00 ч. Срещата между двамата лидери пренава при явен пресвек в полза на Сталин. Основните въпроси, които Миколайчик желае да обсъди със съветския лидер, са установяването на отношения между двете страни и следвоенните граници между СССР и Полша. Това, което Сталин иска от Миколайчик, е да се срещне с представители от Комитета в Люблин, за да може двувластието да бъде ликвидирано. Според Сталин трябва да се създаде ново полско правителство с участието на полските комунисти от Комитета. На въпроса на Миколайчик дали Сталин ще помогне на въстаниците във Варшава, съветският вожд не дава ясен отговор, но подчертава необходимостта от среща между Миколайчик и хора от Комитета. Въпросът за границите също е оставен за след въпросната среща, но Сталин изрично определя източната полска граница, която трябва да минава по линията Кързън (Rozek, 1956: 241).

Поставяйки решаването на всички тези въпроси на плоскостта на разбирателството между правителството в изгнание в Лондон и Комитета в Люблин, Сталин цели включването на полските комунисти в едно бъдещо правителство, което в груга ситуация би било невъзможно предвид това, че комунистите се радват на широка подкрепа в самата Полша. Това би осигурило проводници на съветско влияние във всяко начинание на правителството.

Миколайчик провежда среща с представители на Люблинския комитет (Едуард Осубка-Моравски, Ванда Василевска и Болеслав Берут) на 6 и 7 август. В началото той излага въпроса за следвоенните граници на Полша, но удря на камък – представителите на Комитета застават твърдо зад съветската позиция, подчертавайки, че Чърчил също вижда източната полска граница по линията Кързън. По въпроса за съветска помощ за въстаниците във Варшава Ванда Василевска заявява, че разполага с информация, че въстание няма. Дискусиите за съставяне на ново правителство са още по-обезкуражаващи за Миколайчик. Представителите на Комитета искат 14 от 18 места в кабинета. Няколко пъти Болеслав Берут подчертава, че Комитетът се ползва с подкрепата на Съветския съюз. Той дори отправя ултиматум към Миколайчик, че ако правителството не се състави бързо, Комитетът ще бъде принуден да създаде свое (Rozek, 1956: 243 – 244).

Срещата с представителите на Люблинския комитет се оказва пълен провал. Исканията и условията на Комитета не оставят никакво съмнение, че това всъщност са исканията на Сталин. Посредством Люблинския комитет Сталин изнудва Миколайчик да приеме определените от Москва следвоенни граници, както и съставянето на ново правителство, доминирано от полските комунисти. В случай че Миколайчик откаже, въстаниците във Варшава ще са лишени от съветска помощ и той ще бъде посочен пред Великобритания и САЩ като виновник за провалите преговори с Комитета. Заплахата на Комитета за съставяне на собствено правителство към момента на

срещата е напълно реална. Едно евентуално правителство на Комитета лесно би било в състояние да се наложи в Полша, която рано или късно ще премине под контрола на настъпващата към Германия Червена армия.

На 9 август, в 21:30 ч., Миколайчик отново се среща със Сталин. Срещата не продължава дълго. Двамата лидери обсъждат срещата на полския министър-председател с представителите на Комитета в Люблин. Миколайчик желае да обсъди предложенията на Комитета с правителството в Лондон, което Сталин одобрява. В разговора си полският ръководител отново моли Сталин да подпомогне въстаниците във Варшава с оръжие. Сталин отклонява молбата на Миколайчик с мотива, че поради стратегически причини Червената армия не може скоро да превземе града (Rozek, 1956: 246).

Отказът на помощ от страна на съветските сили за Варшава не се дължи на стратегически причини, както Сталин се опитва да убеди Миколайчик. В края на юли 1944 г. съветските сили разполагат с шест военни летища между реките Буг и Висла, като самолетите на всяко от тях са в състояние да достигнат Варшава. Най-близкото летище е едва на 20 минути полет от полската столица (Churchill, 2002: 159). На практика, съветското военно командване е напълно способно да извърши снабдителни полети над Варшава и по този начин да подпомогне въстаниците. Причината подобри действията да не бъдат предприети още в началото на въстанието, се корени в изчаквателната позиция, която Москва заема по отношение на събитията във Варшава, което в дългосрочен план обслужва интересите на Кремъл. Въпреки всичко след забръщането си в Лондон Миколайчик е обнадежен за намирането на политическо решение; според него не Сталин, а Люблинският комитет се опитва да постави Полша в лоното на комунизма. По-късно полският министър-председател дори отстранява някои членове от кабинета си, които Сталин разглежда като враждебно настроени към СССР. Това с нищо не трогва съветския лидер, който продължава да изчаква развоя на събитията, които – както изглежда – ще позволят именно той да определи следвоенното развитие на Полша (Lukas, 1975a: 18; Szczygiel, 2013: 14).

Междувременно, на 4 август, в секретно съобщение до Сталин Чърчил информира, че по молба на въстаниците е направена доставка на оръжие в югозападната част на града, където са най-ожесточените сражения с германските сили. Чърчил изрично подчертава необходимостта съветската страна също да подпомогне въстанието поради близостта на Червената армия до Варшава. На следващия ден Сталин отговаря, че информацията, с която разполагат в Лондон, не отговаря на истината. От съобщението ясно личи пренебрежителното отношение на съветския вожд към въстанието и бунтовниците: „Армия Крайова се състои от няколко отряда, наричани погрешно дивизии. Те нямат нито оръдия, нито ВВС, нито танкове. Аз не мога да си представя отряди като тези да превземат Варшава, която германците отбраняват с четири бронирани дивизии...“. По въпроса за снабдяването на Армия Крайова с оръжие съобщението на Сталин не съдържа никаква информация. В същото време, на 9 август във Варшава германските сили вече взимат превес, като разделят зоните на въстанието на отделни сектори, които нямат връзка помежду си (Churchill, 2002: 162).

Пълния текст четете в сп. „История“, кн. 5

Рекламна тарифа

на Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“

София 1113, бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. 5, тел.: 02/420-04-70, 02/420-04-71; azbuki@mon.bg; www.azbuki.bg

Вестник „Аз-буки“

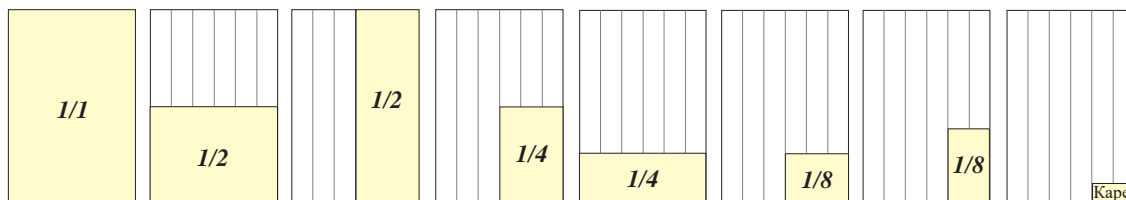
1. Стандартни карета на вътрешна страница:

Размер	Черно-бяло	+1 цвят	Пълноцветно
1/1 страница – 256 мм/388 мм	780,00 лв.	900,00 лв.	985,00 лв.
1/2 страница – 256 мм/194 мм – 125 мм/388 мм	410,00 лв. 410,00 лв.	460,00 лв. 460,00 лв.	510,00 лв. 510,00 лв.
1/4 страница – 256 мм/97 мм – 125 мм/194 мм	230,00 лв. 230,00 лв.	258,00 лв. 258,00 лв.	270,00 лв. 270,00 лв.
1/8 страница – 125 мм/97 мм – 83 мм/147 мм	115,00 лв. 115,00 лв.	129,00 лв. 129,00 лв.	135,00 лв. 135,00 лв.
каре (83 мм x 50 мм)	30,00 лв.	43,00 лв.	45,00 лв.

2. Цени за реклама на първа и последна страница – по договаряне

3. Влагане на стандартни вложки с тегло до 20 г – 80 лв. за 1000 бр.

4. Влагане на нестандартни вложки – по договаряне.

Научно-методическите списания на издателство „Аз-буки“

1. Цена за вътрешна страница

Размер	Черно-бяло	+1 цвят	Пълноцветно
1/1 страница	90 лв.	130 лв.	180 лв.
1/2 страница	50 лв.	70 лв.	90 лв.
1/4 страница	30 лв.	45 лв.	70 лв.

2. Цена за реклама на втора, трета или четвърта корица – по договаряне.

3. Размер на една печатна страница в списанията на НИОН „Аз-буки“:

а. Обрязан формат: 167 мм x 233 мм

б. Необрязан формат: 171 мм x 240 мм

4. Влагане на вложки – по договаряне.

Забележка:

Всички посочени цени са без ДДС.

Отстъпки при брой и обем публикации или комбинирана реклама в няколко издания на издателство „Аз-буки“ – по договаряне.

Тарифата е в сила от 1 юли 2017 г.